

Emberi dokumentumok az októberi forradalom idejéből

Írta: dr. Dénes Lajos

gyakorlati élet emberei már a régi jó békevilágban is valami különös elfogultsággal ítélték meg politizáló embertársaikat. A naivabbak a politikusban — különösen a „hivatásos” politikusban — valami magasabbrendű polgári, valami kiválasztott nagyságot tiszteltek, akiről kritikátlan hittel vallották, hogy a gondviselés titokzatos akaratából hivatott el a közügyek irányítására. A reálisabb gondolkozásúak, a gyakorlati élet küzdelmeiben edződött lelkűek ellenben megmosolyogták a politizálást, haszonnélküli sportnak tekintették, amellyel szemben csak akkor vonultak vissza szerényebb álláspontra, ha a politikus tiszteletet parancsoló sikerekre hivatkozhatott. Egyébként pedig csak a ráérő emberek „úri passziójá”-nak mondták. Maga a nép sem viseltetett különös reverenciával a politizálás iránt (főképp, amikor ennek a szenvedélynek a bacillusai még nem fertőzték meg a kisgazdaréteget is). Bizalmatlanság, sőt valami lenézésféle volt abban, amikor „úri huncutság”-nak nevezte, Emögött kétségtelenül az rejtőzött, hogy a nép egyszerű gyermeke a maga józan, természetes eszejárásával és ösztönös moráljával nem tudta követni a politikai taktikák sokszor éles szögbe forduló útjait, ellentétbecsapásait, megalkuvásait

vagy szembefordulásait. Nem értette meg azt, hogy a politikának külön erkölcse és külön igazsága van.

Igaz, hogy maguk a politikusok is sokszor érezték ezt az ellentétbekerülést a mindennapi ember egyszerű becsületességével. „Hja, a politika!” — szokták ilyenkor mondani, kellő titokzatos arckifejezéssel és kézmozdulattal kísérvé a nagy kijelentést, mintha azt akarnák mondani, hogy „ezt ti nem értitek.” Ha pedig úgy érzik, hogy mégis valami komolyabb megokolással kell magatartásukat igazolniuk, akkor mellvédül maguk elé tartják azt a tudósán hangzó mondást, hogy „a politika az exigenciák tudománya”.

Persze, mindez inkább csak megerősítése, mint mentése, vagy kimagyarázása annak a gyakori tapasztalatnak, hogy a mi politikusaink magatartásában nem mindig találkoztunk a szigorú elvhűséggel és a tántoríthatatlan következetességgel. A megalkuvás, a politikai hitehagyás, a konjunkturális előny diktálta állásfoglalás egyáltalán nem volt ritkább jelenség a politikai gerincességnél.

S talán sohasem volt a magyar históriának még egy olyan korszaka, amelyben a politikusok pálfordulásai nagyobb arányokat mutattak volna, mint az utolsó öt esztendőben. Igaz, hogy még nem találtak fel egy olyan irányítót, mely a közelmúlt hatalmas viharai közben is meg tudta volna mutatni a háborgó tengerre sodródott tutajosoknak a biztos irányt. Így hát jobb híjján — a szélkakashoz igazodtak. A szélkakast pedig a konjunkturális szelek akárhányszor az ellenkező irányba fordították.

Jól emlékszünk még az 1918. év október havának jelenségeire. A Károlyi-párt és a Radikális párt roppant szűk és kicsiny klubhelyiségei hallatlan ostromnak voltak kitéve. Ezrével és ezrével vitte oda a vihar szimatja azokat, akik biztos fedezékben akartak lenni, mikorra a vihar kitör. Nem volt akadály sem a világnézet, sem a múltban elfoglalt politikai álláspont: tömegestül jöttek az em-

berek és szegődtek azok alá a zászlók alá, amelyekről igen sokan közülük dühödtt fogvicsorítással mondták utóbb, a kurzus szenvedélyes napjaiban, hogy a destrukció ördöge lengette azokat az elpusztult ország romjai fölött. Ugyanilyen ostrom alá vették a szociáldemokrata pártot is. Azon nem nagyon csodálkozunk, különösen most, öt esztendő tanulságai után, hogy a tömegekben legelői a köztisztviselők rohantak. Ez a szegény, nyomorgó, kenyerét féltő, szervilis társaság csak úgy leste, hogy milyen párthoz tartozó minisztert kap, és aztán sietett hamar ahhoz a párthoz csatlakozni. Különösen a Károlyi-kormány megalakulása után volt a tisztviselőknek az egyes pártokban való elhelyezkedése ebből a szempontból száználmasan érdekes. Igaz, hogy nagyon sokan közülük még hatalmasabb iramot vettek és régi konzervatív vagy éppenséggel reakciós politikai tanyájukról a baloldali polgári pártokat átugorva, egyenesen a szociáldemokrata pártba lendültek át. úgy gondolták, hogy a szociáldemokratákkal szövetséges pártok miniszterei nem vehetik rossz néven, ha tisztviselőik a legerősebb forradalmi párthoz tartoznak, ha pedig szocialista minisztert kapnak, antul jobb. Ezek szegények nagyon megijedtek, s mintha fülükbe zúgott volna az „égszakadás, földindulás, szaladj te is pajtás”, szaladtak ész nélkül és a szakszervezetig meg sem álltak.

De nemcsak kenyér- és életbiztosítási szempontból látszott jónak a forradalmi pártokhoz való csatlakozás, üdvösnek látszott ez azok előtt is, akikben fékezhetetlen érvényesülési ambíció ágaskodott. S csodálatos, hogy az ambíció milyen rugalmasakká tette az embereket! Soha még annyi hirtelen érő, száguldó gyorsasággal fejlődő embert nem mutathatott fel egy korszak sem. Csak aludtak egyet rá az emberek, s másnapra már meggyőződéses — sőt régi! — radikális vagy szocialista hitvallókká lettek. Csodálatos színváltozásokat produkált a gyávaság és az érvényesülési vágy.

Aztán múltak a hónapok, jött a kommün, majd a keresztény kurzus. S a pálfordulás lendülete fokozódó energiával pergetyű-forgássá erősödött. A szegény, megzavarodott tisztviselőket egyre tovább sodorta, a szakszervezetekből a vörös hadseregbe, majd utóbb a különböző nemzeti szövetségekbe és ébredő alakulásokba. Csoda-e, hogy a nagy forgásba beleszédültek, hogy látásuk megzavaródott, sa korgó gyomor keserve üvöltő gyűlölködésben fakadt ki azok ellen, akik lábukat megvetve egy helyben maradtak s a forgásban nem fogódtak velük össze? Megindult a duhaj, nagy hajsza. A lehangosabbak, a gyűlöletben legvadabbul tobzódók azok lettek, akik mind a két könyökükkel törtettek az októberi időkben és a kommün hónapjaiban, — de sikertelenül; bár a tolvajt-kiáltás és a vészbíróságokba való hirtelen beülés árán azok közül is nem egynek sikerült pozícióját a kurzus alatt is biztosítani, akik az októberi forradalomnak és később a kommünnel nemcsak kész szolgálói voltak, hanem benne érvényesülést kerestek és találtak is. Még most is magam előtt látom azt a kultuszminiszteri tisztviselőt, aki a minisztérium udvarán maga köré gyűjtve tisztviselőtársait, egy emelvényen szónokolva, habzó szájjal küldte „proletár-testvéreit” a vörös hadseregbe, később pedig a Friedrich-napok veszettségében hallatlan cinizmussal a legtájékozottabb honmentő lett, s ter mészetesen nem minden jutalom nélkül.

Ezek azonban a szájalmas kis emberkéek, a profanum valgus a politikában, akiket maguktartásáért sem megvetni, sem gyűlölni nem érdemes, legfeljebb csak mélységesen sajnálni lehet őket. De hányan voltak az élen nyüzsgő politikusok között, akiket konjunkturális szimatjuk vitt az egyik szélről a másikra! Aki végiglapozza az immár négyesztendő keresztény-kurzus újságjait és újra elolvassa azokat az expektorációkat, amelyekben a keresztény nemzeti éra nagyjai mondták el véleményüket és le-sújtó ítéletüket a Károlyi-korszakról, annak, ha morális

alapon áll, ezekből azt a következtetést kell visszafelé levonnia, hogy ezeknek az uraknak bizonyára semmi közük sem volt ehhez a szerencsétlen korszakhoz. Mert ahogy etikai légkörben élő emberek és igaz férfiak között elképzelhetetlen az, hogy aki nyakig belevetette magát a kurzus politikájába és nyilatkozataival meg tetteivel hitet tett mellette, az egy eljövendő — mondjuk — liberális érában alibit kereshessen és találhasson kurzusbeli szereplésének át színesítésére, azonképen józan ésszel elgondolhatatlan az is, hogy akinek ajkáról csak úgy bugyborékol az átok a „nemzetrontó és országveszejtő” Károlyi-korszakra, annak valami része vagy szerepe is lehetett ezekben az időkben, vagy éppenséggel nagyon lelkesedhetett a forradalomért és annak vívmányaiért. És ámulva kell mégis megállapítanunk, hogy bizony ezeknek a férfiaknak szemében és itéletében nem volt impedimentum *honestatis publicae a maguk számára* a Károlyi-rezsimben való aktív vagy csak érzelmi angazsáltságuk ahhoz, hogy a kurzus politikai szekerébe belefogódzanak. Egy Ovidius pennája kellene, hogy e metamorfózisok gazdag változatú képsorozatát megrajzolhassuk, bár a valóság egész bizonyosan messze túlszárnyalja a legmerészebb költői fantázia leleményeit is. A kalandoros könnyűség, a morális skrupulusnélküliség, a vakmerő feledni és feledtetni akarás, de mindenekfölött a politikai „hasznocska szaga” csodákat művelt. A természettudomány nem ismeri a vedlésnek olyan szemképrázató és meglepő példáit, amilyenekre a közelmúlt historikusa tud rámutatni.

Egy kis csokrot füzünk itt ez illatos ibolyácskákból, nem pikantéria-keresésből, nem is a leleplezés kétes értékű szenzációjának hajszolásából, hanem csak a közelmúlt emberi dokumentumainak feltárása kedvéért és elsősorban morális tanulságul azok számára, akik naiv becsületességgel a politikában is az etikus álláspont érvényesülését keresik és óhajtják, akik úgy képzelik, hogy a politikában

is non sens az, hogy valaki egyik napról a másikra más meggyőződés hitvallója legyen, még pedig olyan lelkes, sőt elkeseredett, hogy kigyót-békát és átkot kiáltson azokra, akikkel tegnap még egy istent imádott.

Fergeteges időkben az emberek hamar felejtnek. Erre számítanak kétségtelenül ezek a cserebőrű-politikusok is. De nem jó mindent elfelejteni! S nagyon jó és üdvös néha a feledékenyek memóriáját felfrissíteni. Ilyen frissítőknak vannak szánva az alábbi dokumentumok is. Beszéljenek ők maguk.

Károlyi és a forradalom megítélése.

Milotay István nyílt levele Károlyi Mihályhoz. (*Új Nemzedék* 1918. okt. 26-án.)

„Nem tudom, mihez és mikor kívánok szívesebben szerencsét Önnek, akkor és ahhoz-e, hogy miniszterelnök lett, vagy akkor és ahhoz, hogy elmúlt tőle ez a keserű pohár. Ha nem ismerném *tiszta szándékait, ragyogó jóhiszeműségét, férfias lelkét és törhetetlen hitét ideáljaiban*, el kellene hinnem, amivel sokan vádolják, hogy hatalmi ambícióból tör a közkormányzat élére, s el kellene hinnem, hogy könnyelmű és lelketlen kockajátékot játszik a maga és az ország sorsával egyaránt, amikor miniszterelnökségre vállalkozik. Én azonban mindennek az ellenkezőjét tudom s ezért *tudom azt is, hogy Önnek az a hatalom, ha megkínálják vele, keserű pohár, amelyet megadással az elkerülhetetlen végzet iránt vesz át, megadással és tele kétséggel, gonddal és gyötrelemmel, amiért mégis ki kell ürítenie.*

Öt évvel ezelőtt, amikor egy kábult, elvadult, megtévesztett közvélemény üvöltözött körülöttünk félelmesen s e közvélemény élén az az egész sajtó, amely most Ön körül üvöltözik, — előre megírta Ön, hogy mi vár reánk, megírta úgy, ahogy most előttünk

valóban beteljesedik. *Öt éven át, én tudom, Ön ezzel a mindent előre megsejtő idegzettel, a lelki és szellemi előérzésnek ezzel a végtelenül finom, végtelenül érzékeny és éppen azért véghetetlenül fájdalmas reagáló képességével nézte és élte át a magyar háborús politika jó és rossz sorsfordulatait.* Aki így lát, annak gyötrelme a politika, s nekem, amikor ezt leirom, eszembe jut az az óra, amelyet talán négy hónappal ezelőtt, a gróf úrral beszélgetve, töltöttem el, s amelynek emlékét most fel kell idéznem.

Úgy érzem, hogy már minden késő. Rettentő mulasztásokat követtünk el a háború kezdetétől fogva, s a magyar politikai pártok nagy többsége s a pártvezérek, szinte kivétel nélkül, még most is azt hiszik, hogy e mulasztások ellenére békésen, nyugodtan likvidálni lehet majd a háborút. Még mindig a győzelemben biznak, nem látják az óriási eltolódást, amely az utóbbi időben végkép rovásunkra billentette el az erők egyensúlyát a harctereken s nem veszik észre idebenn a belső társadalmi és gazdasági forradalom sokasodó előjeleit. *Nem tudok attól az érzésemről szabadulni, sokszor szinte a kétségbeesésig erőt vesz rajtam, hogy a magyar politikának ez a vakága és ez a tehetetlensége bennünket is az Oroszországhoz hasonló katasztrófához sodor.* Odáig fogunk jutni, hogy külső ellenségeink teljesen megsemmisítenek bennünket, idebenn pedig felülkerekedik és úrrá lesz mindenben az anarchia. A bolsevizmust immár alig lehet elkerülni és én érzem nagyon jól, hogy *immár én is csak sodortatom az események által, azok tul fognak csapni az én közvetítő és levezető kísérleteimen is, tulcsapnak majd rajtam is és én vélem együtt maguk alá gázolják a polgári megoldás utolsó reményességét is. Rettenetes, mindezt tudni és nem segíthetni rajta!*

Azóta eltelt körülbelül négy hónap és én két hét-

tel ez előtt végighallgattam a szociáldemokratapárt országos kongresszusát. Miközben az üvöltő szónoklatokat hallgattam, melyek vijjogó keselyük módjára sivitotztak, a lábdobogás és tapsvihar tomboló dübörgése felett, *folyton az járt eszembe, hogy mennyire igaz mindaz, amit négy hónappal ez előtt a képviselő házban mondott.*

Ezek a szónokok itt mind arról beszéltek, hogy a forradalmi proletárságnak nincs szüksége semmiféle szövetkezésre bármely polgári párttal is; magától is elég erős rá, hogy kezébe vegye az uralmat az ország felett s megsemmisítsen itt minden az övével ellenkező érdeket és akaratot. Mi szükségünk van — kérdezték — Károlyi Mihály grófra s néhány szolgabíróból és zsentriből álló bandájára? Micsoda erőt képviselnek ezek? El velők! Éljen a forradalom! Éljen a szovjet! s üdv a szent Oroszországnak, ahonnan a nap kél és a megváltás érkezik! Tíz szónok közül nyolc így beszélt és a pártvezetőség csak azzal a megokolással tudta keresztülvinni a függetlenségi párttal való együttműködés jóváhagyását, hogy a forradalom mindig s mindenütt a tömegeknek a polgári pártokkal való koalíciójával kezdődött. így volt annakidején Franciaországban és így volt most Oroszországban. Onnan Mirabeau és Philippe Égalité nevét emiítették, innen Lvov herceget. Ebben a pillanatban még nem vagyunk elég erősek arra, hangoztatták, hogy az államhatalmat egymagunk is kezünkbe kerítsük, addig és arra, hogy azt elérjük, szükségünk van Károlyiakra, aztán áthágunk rajtuk, megyünk tovább, megalkuvás nélkül, míg a szovjet uralmát proklamáljuk.

Elöttem megjelent az Ön tragikusan halvány arca, fáradt, szenvedő homloka, s arra gondoltam: *íme, mennyire igaz van önnek, mikor ezt is láthatlanul és hallatlanul messze időre úgy megérezte.*

Nem tudom gróf úr, hogy mostanában, miközben tüntető tömegek morajlanak estéről estére a palotája előtt, a lázas aktivitásnak ezekben a forró napjaiban, van-e ideje rá, hogy *visszaidézze emlékébe látomásait, melyek oly megdöbbentő módon ama döblingi gróf vízióira emlékeztetnek . . .*”

Dr. Vass József, „jelenlegi népjóléti miniszter, *új világ küszöbén* c. cikkében így köszöntötte a forradalmat:

„Lángszemű, szilaj istennő rohant végig pár nappal ezelőtt a főváros utcáin. A forradalom. A nyugalom hazugságát egyetlen pillanat alatt felváltotta az elkeseredés megdöbbentő realitása. Ropogtak a pus-kák s a főváros kétezer háza megremegett a komoran, később mámorosan tajtékzó tömeg hullámverése alatt. Egész állami életünk új vágányokra szaladt át. Geszten temetés volt, s nemcsak Tisza István grófot temették, hanem a régi rendszert is minden csatlósával együtt. Most még nem lehet nyugodtan és pártatlanul végigmérlegelni az összes eredményeket, *de valami boldog melegség szalad végig a lelkünkön ama valóság érzése nyomában, hogy szabad és független a magyar.* Egy területrongyból és egymást gyűlölő népekből összefoltzott állam feküdt rajtunk négy keserves évszázadon keresztül. Tartománya voltunk, jobbágyai és janicsárjai voltunk. Kellett neki a magyar búza, de csak annyit termeltetett belőle, hogy neki bőven legyen s mi éhen ne haljunk. Kellett neki a magyar vér, de csak annyit tenyésztett belőle, hogy ostoba hadvezérei és tehetetlen politikusai pazarolhassák a szennyos osztrák harctereken.

Véres, rongyos testünkre ötven évvel ezelőtt alkotmányos köntöst szabtak s kézenfogva elvittek szépen a nagyhatalmi gondolat iskolájába.

A bálvány ledült. Nem mi döntöttük le; hisz két

hete még érte folyt a vérünk: *a történelem kalapácsa zuhant le rá iszonyú ütéssel s halálos boszút állt minden korbácsütésért, minden pallosért és bitóféért, amit századokon keresztül mások is, mi is kaptunk tőle. A bálvány ledült, s mi megkereshetjük fejlődésünknek új útjait. Százados irányeszméket meghaladhatott az idő, ezeréves magyar valóságok sírba szállhatnak, csak az az egy, ami az elmúlt ezer évet nyögte és hordozta, a magyar nép, a világháború daliája, roncsa és újszülöttje, csak az marad, s csak az lehet mértéke és ideálja az új berendezkedésnek.*

Senki jó magyar meg ne ijedjen tehát, ha nagy-szerű értékek mellett deformatív túlzásokat is lát a forradalom festetlen fenyőfa-asztalán. A demokratikus szabadságnak az lesz a legelső regulája, hogy a nép a maga teljes történelmi egyéniségét érvényesíti új életének minden vonalán.

Nem is a jövő most gondjaink főtárgya, hanem a jelen. *A forradalom egyetlen óriási gesztussal két nagy dolgot cselekedett: letörte a régi rendszert s véget vetett a habomnak. Mindkét tényt likvidálni kell összes következményeivel együtt és pedig gyorsan. Milliós sereg hömpölyög határainkon keresztül, fiaink és testvéreink ezek, fészkel, munkát követelnek.*

Csak egy lehet most a jelszó: minden erőt, minden elszántságot egybegyűjteni a belső csend és rend megszilárdítására.

Mentsük meg a vergődő jelent a nagy és boldog jövő számára!

Bangha paler lapja, a *Magyar Kultúra*, így ír:

„Október 31-én *csaknem vérnélküli forradalomban győzött a régi renden a demokrácia, mely azzal vette kezébe a közhatalmat, hogy azonnal véget vet a háború céltalan folytatásának, a nemzetiségekkel való*

barátságos megegyezés útján iparkodik megőrizni az ország területi épségét, az országnak visszaszerzi teljes függetlenségét és demokratikus alapokon új, boldogabb Magyarországot terem.

Megvalljuk, sokakkal együtt mi is aggodalommal láttuk a forradalmi szervezkedést. Aggódtunk, *nem a tespedéshez és a régi rend bűneihez való ragaszkodásból*, hanem mert nem tudhattuk, vajjon ez a forradalom nem fog-e túlmenni az egészséges szociális megújulás kívánta határokon; le fogja-e győzni a vele együtt felszabaduló fúriákat s nem válik-e zsarnoki diktatúrává azok kezében, akik nemcsak a régi rendnek, hanem a keresztény gondolatnak is harcos ellenségei.

Lojális elismeréssel állapítjuk meg, hogy aggodalmaink eddigelé nem váltak valóra, s akik az új alakulást kivívták, ama becsületes szándékról tettek tanúságot, hogy a forradalom hullámain nem engedik tulcsapni a medreken és az új helyzet adta hatalmakkal nem élnek vissza ama legszentebb javak és erkölcsi értékek kárára, amelyek legbensőbb meggyőződésünk szerint pótolhatatlan kincsei az emberiségnek. Amíg ebben a törekvésben becsületesen megmaradnak, nemcsak ellenük nem vagyunk, de tiszteletünket sem tagadhatjuk meg azoktól, akik a reformokat gyors, ügyes és erélyes gesztusokkal kivívták.

Nemcsak őrt kell államink, hanem aktív részt is kell vennünk az újjáépítés és megszilárdítás munkájában.

A szabadság fehér rózsáját senki ne szennyezze be: üszköt az új Magyarország háza fedelére ne dobjon senki.

Legyen megértés és béke; felejtjük a múltakat és fogjunk össze mindannyian kölcsönös becsüléssel s

egymás jogainak tiszteletével az új, boldogabb, sebeitől új életre gyógyuló Magyarország felépítésében!”

Prohászka Ottokár püspök — nem tudni, milyen súlyos terror nyomása alatt — kénytelen volt az *Alkotmány-ba* vezércikket írni a forradalomról és abban a következőket mondani:

„*Most tenni, teremteni, alkotni kell; bele kell állnunk szívvel-lélekkel az új idők igényeibe és dagadó vitorlákkal kell beveznünk az új kurzus sikló vizeire. A francia egyház szomorú példája szolgáljon eligazításul, az a világ-megnemértés s az a régibe való kapaszkodás szolgáljon elijesztő például, hogy hogyan nem szabad viselkedni annak, ami szellem és élet.*”
Ugyanott közzétett szózatában pedig így kiált fel:

„*Sokáig vártunk e nagy történelmi korszakra, vártunk s nem hiába! Álljunk mindnyájan a magyar nemzeti önrendelkezésnek és e nemzeti kormánynak alapjára.*”

Tudvalévő- hogy Prohászka püspöknél elkeseredettebb ellensége ma a Károlyi-rezsimnek nincsen. S ugyanez a Prohászka püspök akkor mégis megtette azt a koncessziót a Kunfi-féle iskolareformtörekvések javára, hogy nem ellenezte, sőt elfogadta a vallásoktatás fakultatívvá tételét.

Az Ánka János szerkesztésében megjelent *Élet* ezeket írja:

„Az október 31-iki forradalom először és lényegében nem megférhetetlen, izgága érdekcsoportok mesterséges machinációja, hanem az emberi psziché rejtelmes mélyeiben felgyülemlett elemi erőknek a régi lepáncélozott formákból való kitörése és másodsor ezek az eruptív erők minden kísérteties, artikulálatlan, formátlan megjelenésük mellett is, *lényegükben isteni*

szűz valóságok és magasságos szellemerkölcsi események hamisság nélkül való, hű visszatükrözöl.”

„Az ország szocializálódása rohamlépésben halad. Egyszerre mindenki érzi, hogy éhben van az erő, s az az erő, melyet eddig annak hittünk, nem volt más, mint korhadt gerendák halmaza, melyet szüette eresztékeiből azonmód kiforgatott az első fuvallat. Évek óta az országban ők tudták egyedül, hogy mit akarnak. A többiek? . . .”

Csernoch János, Magyarország hercegprímása, mint az *Alkotmány* nov. 3-iki száma írja, kijelentette, hogy a Nemzeti Tanács akciójához csatlakozik és azt tettel is támogatni hajlandó. Kijelentette továbbá, hogy a minisztérium által az előző napon a nép kezébe letett esküt magáévá teszi és azt hűségesen megtartja. — Érseki körlevelében pedig a rövid politikai forradalom után törvényesen megalakult és a Nemzeti Tanáccsal egyetértőleg működő kormány támogatására hívja fel a papságot és utasítja, hogy a helyenként megalakítandó Nemzeti Tanácsokban részt vegyen.

Túri Béla az *Alkotmány* nov. 1-i számában így ír a forradalomról:

„A világháború szenvedése, az izgalom a be nem fejeződés miatt teljesen elég volt arra, hogy alkal mássá tegye a tömegek érzését a forradalmi kitörésre. Jellemző, hogy nálunk is a katonaság körében történt meg az első tettelesen is forradalmi lépés. Az október 30. és 31-iki éjszakán voltaképpen katonai forradalom hajtotta végre ama cselekedeteket, melyek révén a fegyveres erő, a közlekedési eszközök feletti uralom a Nemzeti Tanács hatalmába jutott.

A Károlyi-kormány ma már mindent megtett és

teljes szigorral lépett lel, a polgárokon múlik tehát, hogy ne hiúsítsák a kormány szándékát.”

Természetes, hogy azok között, akik ma szembenállnak az októbrizmussal, de akkor lojálisán viselkedtek a forradalommal és a népkormánnyal szemben, sokan voltak olyanok is a közélet kiválóságainak sorából, akikről nem tehető fel, hogy egyéni érdek vagy konjunkturális alkalmazkodás lett volna állásfoglalásuk motívuma. Nem mellőzhetjük, hogy ezek részéről is néhány nyilatkozatot ide ne iktassunk.

Gróf Hadik János a *Budapesti Hírlap* nov. 2-iki számában ezt írja:

„A helyzetet most már nyugodtan Ítélnélhetjük meg. A kormány energikus kezekben van. Abból az ellenem hangoztatott vádból, hogy a Nemzeti Tanács programját kisajátítottam, természetesen következik, hogy az én programom mértékéig csak helyeselhetem a mai kormány munkáját. Nyugodt lelkiismerettel mondhatom: *abból, hogy ez a forradalmi átalakulás a Nemzeti Tanácsnak a helyzet magaslatára emelkedni tudó higgadtsága következtében katasztrófa nélkül ment végbe, én is kivettem a magam részét.*”

Báró Wlassics Gyula így nyilatkozott:

„Azt alig kell már hangoztatni, — az annyira köztudatává vált a magyar közvéleménynek, hogy becsületes őszinteséggel sorakoznunk kell a törvényesen kinevezett népkormány mellett.”

Fraknoi Vilmos püspök nyilatkozata:

„Engem nem értek váratlanul a fejlemények. Előre láttam, hogy mindennek el kell következnie. Ez egy feltartóztathatatlan vihar volt. S amilyen kímélet-

lenül igyekeztek elnyomni, olyan erőszakosan tört ki. A természetes evolúciókat nem lehet semmi esz-közzel sem *meggátolni*.

Gróf Apponyi Albert párthíveihez a következő szót intézte:

„Azok az események, melyek az utolsó két hét alatt kifelé és befelé teljesen új helyzetet teremtettek, minket is döntő elhatározások elé állítanak. Ezekben az elhatározásokban csak az lehet vezérszavunk, ami mindig volt: önzetlen kötelességteljesítés drága hazánk iránt.

Nem kétlem, hogy ez fogja irányítani ennek a párttá alakult baráti körnek minden egyes tagját. Ez fog irányítani engem is; de arra, hogy másokat vezessek, már nem érzem magamat hivatottnak.

Huzamosabb idő óta látom az új, demokratikus Magyarország hajnalhasadását; nemcsak nem riadtam tőle vissza, hanem őszinte lélekkel dolgoztam békes evolúció útján való létesítésén. Hidat akartam verni a régi és az új Magyarország között: áthozni a magyar demokrácia világába azokat az örökbecsű nemzeti értékeket, amelyek szolgálatában töltöttem el hosszú politikai életemet. Hogy ez miért nem sikerült, mikor pedig sikerülhetett volna, arról ma nem akarok beszélni, mert kerülni kívánok minden rekriminációt, minden vádaskodást. Tény, hogy nem sikerült, tény, hogy forradalmi úton született meg az új Magyarország és így, midőn *oly reformokat létesít, amelyeket szívem egész melegével üdvözlök*, másfelől szakít olyan hagyományokkal, amelyekkel egész egyéniségem összefonrt.

Ebben az új világban megtalálom helyemet, mint a hazának minden körülmények között hű polgára, de nem találok meg mint tevékeny politikai tényező. *Lá-*

lom, hogy a politikai rendszer, amelynek közel egy félszázadon át egyik leghatározottabb képviselője voltam, némely lényegesen alkotó részében már nem életképes. Látom, hogy az új rendszer sikeres és békés érvényesülése szegény hazánk megmentésének egyedüli esélye. Meg sem kísérelhetem tehát, hogy azzal szembe helyezkedjem és egyenesen bűnnek tartanék minden ellenforradalmi kísérletet. Sőt vallom, hogy minden jó hazafi köteles a kormányt a rend fenntartásának, a haza megvédésének súlyos feladataiban és a szükséges átalakulások békés keresztülvitelében támogatni. De arra sem lehetek hivatva, hogy a nemzeti politika egyes alapvető kérdéseiben annak ellenkezőjét csináljam, amit évtizedeken át képviseltem, nem is számíthatnék bizalomra, ha erre vállalkoznám. Ennek az én helyzetemnek csak egy becsületes megoldása van: a teljes visszavonulás a politikai élettől. Ma csak ezzel használhatok hazámnak, — tehát habozás nélkül megteszem. Megteszem nehéz szívvel, de tiszta lelkiismerettel, mert azzal a tudattal távozom, hogy jogos kritika érheti közpályámat, de hogy egy csepp szenny sem tapad hozzá, és hogy mindenkivel, hazám népének minden rétegével, minden tényezőjével szemben mindig becsületesen jártam el.

A ti helyzetetek, tisztelt barátaim, más. Ti, ha eléggé meg sem hálálható ragaszkodással támogattátok is azt a politikát, amelyet én képviseltem, nem vagytok azzal oly megbonthatatlanul összeforrvá, mint én, aki vezettem. Hozzátok, ha belátjátok az irányváltozás szükségességét, nem tapad az a bizalmatlanság, amely múltamnál fogva engem környékezne. *Ti mindnyájan szabadon mérlegelhetitek, hogy nem lehetséges-e számotokra ennek az új iránynak pozitív támogatása, mely függetlenségi és demokratikus hitvallásunkat megvalósítja és oly közel áll az ország függet-*

lenségi közönségének lelkiületéhez. Mindnyájatokra nézve egyéni mérlegelés dolga, hogy hol és miként szolgálhatjátok legjobban a haza szent ügyét, és hogy ennél fogva mire határozzátok el magatokat. Ennek a szabad egyéni elhatározásnak nem szabad, hogy a múltból való korlátai legyenek.

József főherceg a Károlyi-kormányhoz ennek eskü-tételekor a következő szavakat intézte:

„Uraim! Ezen ünnepi pillanatban, midőn imádott szent hazánk hajnala pirkad, magyar szívem egész melegével üdvözlöm önöket, kik hivatva vannak egy új korszakba, boldogabb jövőbe vezetni évszázadokon át sokat szenvedett nemzetünket.”

A „boldogabb jövő pirkadó hajnalát” persze a sajtó is hallelujával üdvözölte. De nemcsak a ma úgynevezett „forradalmi sajtó”, hanem azok a lapok is, amelyek utóbb nem tudtak elég bünt rákenni az októberi forradalomra. Álljon itt ezekből is néhány szemelvény.

Λ 8 Órai Újság a forradalom kitörése után két nappal ezt írja vezéreikkében:

„A forradalom minden körülmények között destruktív szellem, mert rég fennállott tekintélyeket, korlátokat és intézményeket tökéletesen lerombol. A mi magyar viszonyaink azonban úgy hozták magukkal, hogy a magyar forradalomból hiányzik a destruktív szellem. Az az egész nagy átalakulás, ami egyik napról a másikra új világot teremtett a régi helyébe, inkább a lázas alkotás titáni munkájának bélyegét hordja magán.”

Az új Nemzedék szerint:

„A forradalom vihara mint egy roppant örömkialtás zúgott végig az országon; feldobogtak a szívek,

fellelkedtek az elmék, fellelegzett újjá születve az egész nemzet.

A Pesti Hírlap 1918 nov. 1-i számából:

„Három héttel ezelőtt a Pesti Hírlap követelte a Nemzeti Tanács megalakítását, s ma az ország szívében lévő magyar katonaság segítségével kezébe vette a végrehajtó hatalmat egy nagyszerű, vértelen forradalom útján, örök diadalára a magyar elszántságnak és a világdemokráciának. Október 31-e az ezeréves magyar történelem példátlan napja, amelyen a nemzet vezérét nem a király jelölte ki saját tetszése, kénye kedve, szeszélye szerint, hanem koronás szolgája a népakaratnak. Tisza halott, neki talán jobb így, és az ország megszabadult egy ellenforradalom kísértetétől. A forradalom győzött s ezzel a boldogabb jövő lehetőségének kapuja tárult fel. A király pedig engedelmessé kedjék s boruljon le a nemzet nagysága előtt.”

A Budapesti Hírlap október 31-iki számában ezeket írja:

„A sikeres honvédelem első feltétele, hogy a közrend, a nemzet cselekvőképessége gyorsan helyreálljon. Erre pedig nem képes, csak az emberi erő, amelyre a tömegek hittal néznek, amelyet bizalmukra méltónak találnak. És ez ma csakis a Nemzeti Tanács, élén Károlyi Mihály gróffal. A meggondolás, elemi kötelességeink parancsa diktálta a Budapesti Hírlapnak is, hogy fenntartás nélkül csatlakozzék oda, hol most az ország sorsát intézik.”

„Egy vonzó vonását emelhetjük ki a lezajlott forradalomnak: magyar nemzeti színezetét, mert minden mozdulatát háromszínű lobogók, a Kossuth-nóta, meg a Himnusz lelkesítő hangjai kísérték.”

Mikor József főherceg a Nemzeti Tanács előtt letette a hűségfogadalmat, a Budapesti Hírlap ezeket írta:

„József főherceg fogadalma azt jelenti, hogy az egész egyetemes magyar nemzetet, a legkonzervatívabb, a legelsőbbrendű elemekig, amelyek eddig a régi értelemben vett legitimitás kiváltságosai és kedvezményesei voltak, áthatotta az *a szellem, amely újjászülte Magyarországot. És éppen ez az egyetemesség a legnagyobb, legszentebb bizonyítéka az új rend maradványának.* Ez az eskütétel bizonyíték, mellyel a Nemzeti Tanács igazolja legtisztább intencióit; tökéletes egységünk, összeforrottságunk manifesztálása. *Az érdem nemcsak a főhercegé, hanem az eszméé is, amelynek behódolt, mert az eszme a népfelség eszméje. S nem utolsó sorban azoké a férfiaké, akik ezt az eszmét ezer rettentő, ma még nem is sejtett veszedelmeken átvitték, döntő diadalra juttatták.*

Kik voltak ott?

Ha azoknak nyilatkozatain indulnánk el, akik a mai fórumon ágnak, azt kellene hinnünk, hogy az októberi forradalomban tényleg csak az a kis exkluzív társaság volt érdekelve, amelyet a mai szentek „októberi bünszövetkezet”-nek szoktak titulálni. De ha az akkori újságokat lapozgatjuk, ámulva látjuk, hogy közéletünk minden jelentős faktora — egyesek és intézmények — sietett a Nemzeti Tanács elé, hogy hűségesküt tegyen. Nemcsak formáságból — vagy amint ma mondanák divatos frázissal: „a terror hatása alatt”. Hiszen ebből az okból elég lett volna tényleg a pusztá jelentkezés, a hűségeskü. De hányan voltak, akik a népköztársaság kormányzatában részt vettek, a kormánytól vagy annak szerveitől meg bízásokat fogadtak el? ők azt hiszik persze, hogy ez máimind feledésbe ment. Hát idézzük csak a múltat!

Gróf Széchenyi Miklós nagyváradi és *Fetszer* Antal győri püspök körlevélben szólította fel az alája tartozó papságot a N. T.-hoz való csatlakozásra és a kormány támogatására.

Fischer-Colbrie kassai püspök egyik beszédében ezt mondta: „Mi álláspontunk diadalát látjuk eme napokban, talán végleg, talán világszerte, örömmel csatlakozunk a Nemzeti Tanácshoz.”

Glattfelder Gyula csanádi püspök pásztorlevelében ezeket írja: „A Nemzeti Tanács, mely a teljes függetlenség eszményének legerősebb képviselőjévé küzdött fel magát, diadalra juttatta a programját, amelyhez az ország minden illetékes tényezője csatlakozott.”

Gróf Batthyány Vilmos és *Bálás* Lajos püspökök közvetlenül a központi Nemzeti Tanácsnál jelentették be csatlakozásukat.

Dr. Rótt Nándor veszprémi püspök a független Magyarország megszületése alkalmából a székesegyházban hálaadó istentiszteletet tartott és megszólaltatta a harangokat. *Hanauer* A. István (akkor még kanonok, most püspök) pedig nagy beszédben méltatta az átalakulás jelentőségét.

Szmrecsányi Lajos egri érsek elsőnek sietett bejelenteni az egri Nemzeti Tanácsnak, hogy az érsekség és a káptalan birtokait hajlandó a népkormány rendelkezésére bocsátani holdankint ezer korona árban.

A *szerves tanítórendek* budapesti tagjai megalakították a maguk tanácsát — amint a B. H. írja — és csatlakozásra szólították fel vidéki kartársaikat. *Buttykay páter* személyesen járult a Nemzeti Tanács elé és a Ferenc-rendiek hagyományos függetlenségi érzelmeire hivatkozva, bejelentette rendje csatlakozását. Hasonlóképen járt el *Thuróczy* Kornél, az Irgalmas-rend provinciálisa is.

Gróf Edelsheim-Gyulai Lipót, *gróf Széchenyi* Aladár, *gróf Batthyány* Lajos és *gróf Hadik-Barkóczy* Endre „a

hasznló gondolkodású főrendek nevében” levelet intéztek a Nemzeti Tanácshoz: „Abban a törekvésben, hogy az egészséges jövő fejlődésének alapjait lerakjuk, szükségesnek tartjuk, hogy sürgős törvényhozási intézkedéssel a főrendiház intézménye gyökeresen megreformáltassék és hogy radikális birtokreform útján egy szociális jogrendszer épüljön fel. A birtokreform minél gyorsabb gyakorlati megvalósítása céljából pedig, a törvényhozási intézkedéseket megelőzvéen, a népképviselőnek önként is megajánljuk a magunk készségét.”

A Pesti Hírlap nov. 3-iki száma azt írja, hogy az ország zászlós urai közölték Károlyi Mihállal, hogy mint egyszerű állampolgárok leteszik a hűségesküt a Nemzeti Tanácsnak. Ugyanakkor azt írja, hogy *Simontsits* Elemér bejelentette Károlyinak, hogy a munkapártiak hajlandók belépni a Károlyi-pártba. Károlyi arra kérte *Simontsits*ot, hogy álljanak el ettől a lépéstől, mire a többségi párt elhatározta, hogy csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz.

Csatlakozott a *csendőrség* (*Almássy* Zsigmond csendőrezdes jelentette be *Ferry* Oszkár altábornagy, csendőrségi felügyelő hozzájárulásával), a rendőrség (*Sándor* László, *Krecsányi* Kálmán és *Markovits* Imre jelentették be), a *Képviselőház* tisztviselőinek és alkalmazottainak küldöttsége *Szász* Károly elnök vezetése alatt.

További csatlakozások:

A *tudományegyetem jogi kara* *Király* János elnöklete alatt elhatározta, hogy öttagú küldöttséggel üdvözli a kormányt; s a nagy jogi és államtudományi kérdések megoldása körül szaktudását és közreműködését a legnagyobb készséggel felajánlja. (8 Órai Újság). — A *M. Tud. Akadémia* képviselőjében *Berzeviczy* Albert elnök és *Heinrich* Gusztáv főtitkár jelentek meg a N. T. előtt. *Berzeviczy* kérte, hogy a hazafias tudományos munka érdekeit a N. T. változatlanul védelmezze meg, s felajánlotta az Akadémia közreműködését a N. T.-nak. *Heinrich* Gusztáv pedig így

nyilatkozott: „Ami ma itt történik, az már nem politika, hanem nemzeti mozgalom. Az Akadémia tehát a legnagyobb örömmel üdvözli a forradalmat, mert az a meggyőződése, hogy az a tudomány fejlődésére is kedvező hatással lesz.” (Új Nemzedék 39. sz.). Épp ily lelkesedéssel csatlakozott a *Petőfi-Társaság* is, továbbá számos vármegye és város, különböző hivatalok és hatóságok, egyházak és egyházi intézmények, kulturális és hazafias intézmények, közgazdasági szervezetek, közigazgatási és közjogi intézmények. Csak egyet-kettőt emelünk ki közülük:

A *főváros* harminchatos bizottsága a következő határozattal jelentette csatlakozását: „A főváros népe üdvözli az újonnan kinevezett kormányt és az annak élén álló miniszterelnököt és vele szemben nemcsak legteljesebb bizalommal viseltetik, hanem benne a független Magyarország megteremtésének biztosítékát látja és minden erejével támogatja.”

Bejelentette csatlakozását a *budapesti büntető törvényszék bírói és jegyzői kara*, a *miniszterelnökség tisztikara* Joanovics Pál h. államtitkár vezetésével, a *postai tisztviselői kar* De meny Károly főigazgató vezetésével, a *Magyarországi Református Egyház* („örömmel üdvözli a Károlyi-kormány, illetve a N. T. belső és külső békére irányuló készségét”). A *Katholikus Népszövetség* küldöttsége — Haller József, Huszár Károly, dr. Ernszt Sándor, Túri Béla és dr. Zboray Miklós — 310.000 tag nevében jelenti be csatlakozását és közli, hogy budapesti vezetőségéből dr. Zboray Miklóst a N. T. intézőbizottságába, Ernszt Sándort, Giesswein Sándort, Haller Istvánt, Huszár Károlyt, Túri Bélát és Vass Józsefet pedig a választmányba delegálja. (Alkotmány, nov. 3. és 6. sz.). — Az *Orsz. Kath. Szövetség* nov. 2-án elhatározta, hogy a N. T.-hoz csatlakozik s felszólítja a kebelébe tartozó kath. egyesületeket és intézményeket hasonló határozat hozatalára. A csatlakozás bejelentésével dr. Zsembcry István, dr. Hindy Zoltán ország-

gyűlési képviselőket és *Hivatal* Józsefet bízta meg. Csatlakozott a *Róm. Kath. Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete* is *Krijwald* Ottó elnöklete alatt, a *Kath. Tisztviselőnk Egyesülete*, az *Orsz. Pázmány-Egyesület* dr. *Mihályffy Ákos* és dr. *Sziklay János* aláírásával, a *Szociális Misszió-Társulat* *Farkas Edith* elnöklésével, a *Központi Papnevelő Szeminárium*, a *Központi Sajtóbizottság*, a *Nemzetvédelmi Szövetség* dr. *Baranyay Jusztin* vezetése alatt. A *Keresztény Szociális Szövetség* ezzel a határozattal jelentkezett: „Üdvözljük a N. T.-ot, mint a magyar köztársaság előkészítőjét!” Nem maradt ki a sorból az O. M. G. E. sem, mely nov. 1-én jelentette be csatlakozását *Rubine k* Gyula igazgató, *Szilassy Zoltán* aligazgató, *Buday* főtitkár, *Mutschenbacher* Emil ügyvezető titkár és *Krolopp Hugó* titkár aláírásával. A *Gazdaszövetség* *Darányi Ignác* és *Bernát* István aláírásával „hódolattal fogadja a miniszterelnök urat”. A *budapesti pénzintézetek* képviselőjében megjelent a N. Y. előtt: *Lánczy* Leó, *Ullmann* Adolf, *Krausz* Simon, *Wälder* Gyula, *Madarassy-Beck* Gyula, *Madarassy-Beck* Marcel, *Kelemen* Gyula és *Eber* Antal. A *Magyarországi németek* *Bleyer* Jakab, *Bónitz* Ferenc és *Dengl* János által aláírt határozatban közölték csatlakozásukat.

Személyesen jelentették be csatlakozásukat a N. T.-hoz a királyi udvarnagyi hivatal személyzetéből: gróf *Szécsen* Miklós udvarnagyi, *Szegedy-Maszák* Aladár udv. tanácsos, *Pápay* István, a kabinetiroda tanácsosa, *Wolff* Károly, az udvarnagyi bíróság elnöke és *Roth* Antal, akik a hűségi fogadalmat is letették.

Megbízásokat és kinevezéseket fogadtak el a forradalmi kormánytól: *nagyatádi Szabó* István, *Mayer* János, *Kovács* J. István, *Gömbös* Gyula, *Dinich* Ödön, *Temesváry* Imre, *Usetty* Ferenc, *Beck* Lajos, *Zeöke* Antal, *Viczián* István, *Zsilinszky* Endre, *Bartos* János, *Neubauer* Ferenc, *Meskó* Zoltán, *Beniczky* Ödön és *Kutkafalvy* Miklós. Fontos külpolitikai megbízatást vállallak a Károlyi-kormány-

tói gróf *Bánffy* Miklós, *Miklós* Ödön, gróf *Sigray* Antal és gróf *Teleki* Pál. *Ugrón* Gábor vállalta a vallás- és tanulmányi alap felügyelő-bizottságának elnökségét, a helyettes elnökséget pedig a hercegprímás fogadta el. Köszönettel vették *Túri* Béla és *Vass* József is ugyanezen bizottságba való kinevezésüket. Mikor *Lovászi* a kultuszminiszterségről lemondott, *Túrit* megkínálták az államtitkársággal, majd utóbb, mikor a vallásminisztériumot különválasztották, ezzel a miniszteri állással. Mindkettőnek elfogadására hajlandónak nyilatkozott. *Vass* József, mint az egyházpolitikai tanács tagja, -részt vett *Vass* János vallásügyi miniszter legtöbb intézkedésében s a többi közt ő fogalmazta azt a jegyzéket is, amelyet 1919 márc. 6-án *Vass* János miniszter *Valfre di Gonzo* bécsi mmciusnak átnyújtott, a köztársaságnak a szentszéknél való notifikálása érdekében.

Wolff Károly és *Haller* István sem elégedtek meg a Nemzei Tanácshoz való csatlakozással. Ők is úgy érezték, hogy tőlük több is telik. *Wolif* pl. mint az udvartartást liquidáló bizottság elnöke eltörölte az udvari plébánia fenntartási költségeit és személyzeti illetményeit. Az akkori udvari plébános, *Mészáros* János a kath. ügyek kormánybiztosától, *Persian* Ádámtól kért és kapott ez intézkedés ellen védelmet. De *Wolff* Károly továbbra is ellenállt, és akkor a kérdési csak úgy lehetett megoldani, hogy Károlyi, élve főkegyúri jogával, új plébániát alapított a „Szent Jobbról” nevezett plébánia-hivatal címén. Ennek alapítólevelében megállapította a javadalmazásokat és e beneficiumba belehelyezte *Mészáros* Jánost, aki még a keresztény kurzus idején is ezen alapító-levél alapján kapta a fizetését. *Haller* István is „kénytelen” volt a forradalom érdekében egy propagandafüzetet írni, mely mint a Kath. Népszövetség havi füzete jelent meg, hogy a forradalmi eszméket népszerűsítse. A megbízást erre a Károlyi-kormánytól kapta és fogadta el.

A népköztársaság.

Ehhez a sok közül csak két adalékot említek.

Az 1918. nov. 16-ika után tartott *püspöki konferencia* a köztársasági kormányhoz átiratot intézett, melyben spontán és lelkesen üdvözli a fiatal magyar köztársaságot. A konferencián jelen volt valamennyi püspök aláírta: ezt az üdvözlést; gr. *Mikes* püspök is ott volt.

Pallavicini György ögróf november 14-én „Az Est”-ben egy nyilatkozatában azt mondta, hogy az események kényszerítő erővel léptek fei, a királyság megszűnt: *tényleges köztársaság vagyunk*, nem erőszakosan, hanem a királyi hatalom tényleges megszűntével a *pragmatica sanctio* alapján jogilag is megszűnt a királyság.

*

Sok nyilatkozat, sok kiállítás, — mind fájdalmas mosolyra gerjesztő. Körül kell néznünk és keresnünk kell az igaz embert, mert aki ezeket olvassa, aki fellebbenti az elmúlt öt év fátyolát és ezeket látja, annak azt kell hinnie, hogy közéletünkben kiveszett minden ép moralitás.

A magyar múltnak sok gennyes sebe van. Szellemi vakság és morális ingatagság, önző alkalmazkodás és habzsoló érdekhajszolás, mind súlyos tünetei a kórnak, mely az októberi forradalom után is halálos vergődésbe sodorta ezt a szerencsétlen nemzetet. Törpék és kajánok tolódtak az élre és horizontunkon nem látjuk a nagyokat, az egészségeseket, a jókat, az igazakat. Csak a gyávák és csörtetők tömege zajong körülöttünk, akiknek alkalmi etikája megrendíti a közélet biztosságát.

Nem árt, sőt kell a bajra rámutatni; nem árt, sőt kell a jótól a rosszat elválasztani. Hadd lássunk tisztán és hadd legyen a mérték igaz.

„Sötét a világ, kell tűz, ha lobnyi,
Kell a gyújtáshoz mindig újból fogni.” (Ady)